A MANDSU NYELV ALAKTANA

rövid vázlatban.

7. §. Igeképzés.

A) Igétől való igető. (Verbum deverbale; e képzéseket a Kaulen- és Adam-féle nyelvtanok az activ értelmű alapige mellett «conjugatiók»-nak nevezik: 1. simplex forma activi generis; 2. conj. passiva; 3. c. reflexiva; 4. c. reciproca; 5. inchoativa; 6. factitativa v. causativa; 7. c. frequentativa; — Adam: 1. conjugaison ou conj. active; 2. conj., forme passive-causative; 3. forme réciproque; 4. f. coopérative; 5. f. élative; 6. f. illative; s még néhány, ritkább divatú képzés, különös elnevezés nélkül. — Zacharov*) is megtartja az igenemek v. idomok [залоги или виды глаголовъ] megkülömböztetését és elnevezését, 9-féle igét állítván föl: 1. activum transitivum; 2. intransitivum (középige, гл. средній); 3. passivo-causativum: 4. missivum [cselekvés helyére való küldés igéje: (гл. отправленія къ мѣсту дѣйствія]; 5. abitivum [cselekvésre indulás igéje: гл. отхожденія къ м. д.]; 6. adventivum [гл. прибытія)]; 7. iterativum v. frequentativum; 8. cooperativum; 9. reciprocum. Zacharov ezekből terjedelmes conjugationalis táblázatot is készített. De mind ezen osztályozás és rendszerezés csak complicálja a külömben egyszerű igetant, minthogy a modus- és tempus-jelölésnek semmi külömbsége sem jár az említett egyes igeidomokkal.

---

*) Nyelvtanának, melyet csak nem rég szerezhettem meg, czíme: Грамматика маньчжурскаго языка. St.-Pétervár 1879. — Egyúttal megjegyzem, hogy az Actes de la Société philologique-ban megjelent «Grammaire Mandchoue»-nak szerzője C. de Harlez, ki ugyanezt a nyelvtant olvasmányokkal és szótárral bővítve külön adta ki, e czímen: «Manuel de la langue Mandchoue», Grammaire, anthologie et lexique. Paris 1884.

1. *-bu* képzővel verb. «causativum»: *te-* ülni, sitzen: *tebu-* ültetni, setzen; *tebubu-* setzen lassen | *omi-* inni: *omibu-* itatni (tränken, trinken lassen) | *ubalia-* változni, *ubaliabu-* változtatni | *jabu-* járni, eljárni vmiben, cselekedni, csinálni: *jabubu-* parancsolni hogy vki eljárjon, cselekedjék, csináltatni | *bi-* esse: *bibu-* engedni hogy vmi vhol legyen = otthagyni; megmarasztani | *o- (ombi)* esse, fieri: *obu-* werden lassen = machen; vkit vminek tartani (einen etwas sein lassen).

2. *-bu* képzővel, verb. «passivum»: *tata-*: húzni: *tatabu-* gezogen werden (meg caus. «ziehen lassen») | *dali-* abscondere: *dalibu-* abscondi | *ende-* megcsalni, rászedni: *endebu-* rászedetni magát, hibába esni | *sabu-* conspicere: *sabubu-* conspici (meg: sehen lassen, zeigen) | *gosi-* amare: *gosibu-* amari.

Jegyzet. A *-bu* kétféle értéke alkalmasan a *bu-* adni igéből magyarázható, mely egyrészt = «meghagyni» [hogy történjék vmi], másrészt = «megengedni» [hogy tegyenek vmit, akár magán az alanyszemélyen]. — Az utóbbira nézve figyelmet érdemel, hogy a pass. ige mellett a transitiv cselekvés agense dativus-alakban tétetik ki: *amade tantabuχa* az atyától (a patre) megveretett (tkp. az atyának «verni engedett»). Zacharov is a *bu-* «adni» igét ismeri föl. — A *-bu* képzőalak mellett van néha még *-mbu*, melynek *m*-je talán közbevetett nom. verbale képzésből való (pl. *-n*, fent 310. l.): *okdobu-* v. *okdombu-* begegnen (entgegen gehen) lassen; *vesi-* fölmenni: *vesibu-*, *vesimbu-* fölvinni, fölterjeszteni (v. ö. *vesiñge* fölmenő, emelkedő).

3. *-ndu* és *-nu* képzővel, verb. «reciprocum, cooperativum»: *ajsila-* segíteni: *ajsilandu-* egymást segíteni | *tanta-* verni: *tantanu-* verekedni | *saj-* harapni, marni: *sajnu-* marakodni; együtt marni | *ǯe-* enni: *ǯendu-* egymást enni; együtt enni | *tō-* szidni, átkozni: *tōnu-* egymást szidni, czivakodni.

4. *-ča (-čo), -če* képzővel verb. «cooperativum» (néha általában «frequentativum»): *te-* ülni: *teče-* együtt ülni v. leülni; többen leülni (kiki a maga helyére) | *omi-* inni: *omiča-* egymással inni | *soñgo-* sírni: *soñgočo-* együtt sírni, siránkozni | *amga-* aludni: *amgača-* többen együtt elaludni | *baj-* keresni: *bajča-* itt is ott is keresni, vizsgálni | *efi-* játszani: *efiče-* egymással j., játszadozni, mulatozni | *gisure-* beszéllni: *gisureče-* beszéllgetni, egymással beszéllni.

5. *-ǯa (-ǯo), -ǯe* képzővel verb. «reflexivum»; *gaj-* venni, sumere: *gajǯa-* magának venni, megkapni | *debke-* szétszedni, szétoldani: *debkeǯe-* szétoldódni, szétmenni || ide való az *o- (ombi)* «lenni, fieri» mellett használt *oǯo-* tő az *oǯoro* nom. præs.-ben.

6. *-na (-no), -ne* képzővel verb. «inchoativum» (vagy «approximativum», a mint Boller [Wurzelsuffixe in d. alt. Sprachen 64] nevezte; Adamnál «forme élative»: «l'agent quitte le lieu dans lequel il se trouve, pour *aller* accomplir l'action»; Zach. «abitivum», s a képzőt a *gene-* «menni, elmenni» igéből eredteti): *omi-* inni: *omina-* aller boire | *banzi-* élni: *banzina-* születni (élni kezdeni, életre indulni) | *eje-* folyni: *ejene-* elfolyni, kifolyni | *okdo-* begegnen: *okdono-* entgegen gehen | *ebiše-* fürödni: *ebišene-* fürödni menni | *ača-* egyesülni, találkozni vkivel: *ačana-* találkozásra menni | *te-* ülni: menni, vhova letelepedni.

7. *-nzi (-zi)* képzővel verb. «inchoativum» (jelesen a «cselekvésre eljövetelt» jelentő ige; a képző nem is egyéb mint a *zi-* «venire» ige: Adam-nál «forme illative»; Boller ezt is «approximativum»-nak nevezte, Zach. «adventivum, гл. прибытія»): *tuva-* nézni: *tuvanzi-* nézésre (látogatásra) jönni | *isa-* gyűlni: *isanzi-* gyűlésre jönni, gyülekezni | *isi-: isinzi-* elérkezni | *ǯenzi-* enni jönni | *ili-* állani: *ilinzi-* állomásra jutni, megszállani | *ominzi-, omizi- (omi-* inni).

8. *-ngi* képzővel Zacharovnak verbum «missivum»-a, mely azonban szerinte is gyér használatú; az *uñgi-* «küldeni» igéből ered; pl. *alangi-* küldeni hogy mondjon, üzenni (Klapr. Chrest. 141. *Boto donzifi nialma takurafi Temuzin-de alangiχa* Boto ezt hallván, embert küldvén, T.-nek megüzente).

9. Kevésbé rendes használatú képzők:

-nda, -nde: pl. *ǯalu-* és *ǯalunda-* telni, megtelni, telivé lenni | *sakda-* öregedni: *sakdanda-* el kezd öregedni | *uru-* éhezni: *urunde-* megéhezni | *jo-* vhova menni: *jondo-* vhová férni, elférni | *gere-* és *gerende-* virradni, megvirradni || *algi-* dicsérni: *alginda-* egymást dicsérni (Zach.).

-ta, -te: pl. *ajsila-* segíteni: *ajsilata-* egyre, gyakran segíteni | *ǯajla-* félremenni, kerülni: *ǯajlata-* id. (egyre), szaladgálni | *karma-* őrízni, oltalmazni: *karmata-* id. (egyre) | *kurbu-* és *kurbute-* henteregni. Zacharov a frequentativ idomhoz sorozza. — Megjegyzendő: *ǯe-* «enni»-ből nom. præs. *ǯete-re.*

-la, -le: pl. *garmi-* darabolni, aprítani: *garmila-* szaggatni, tördelni | *debke-* szétszedni: *debkele-* id., kioldozni | *nej-* kinyitni: *nejle-* id., magyarázni.

-ra, -re: pl. *tata-* maga felé húzni: *tatara-* huzakodni | *izi-* és *izira-* fésűlni | *iǯu-* kenni: *iǯura-* dörzsölni, elnyűni | *karma-* és *karmara-* oltalmazni (v. ö. *-ta*-val).

-lǯa, -lǯe: pl. *uje-* puhítani: *ujalǯa-* puhúlni | *dekde-* fölszállni: *dekdelǯe-* fölrezzenni (álomban).

-rǯa, -rǯe: pl. *bilu-* czirogatni, gedélni: *bilurǯa-* hizelegni.

-nǯa, -nǯe: pl. *guni-* gondolni: *guninǯa-* gondolkodni, meggondolni, meghányni-vetni | *ulχi-* érteni, megérteni: *ulχinǯe-* kezd megérteni | *ili-* állani, megállani: *ilinǯa-* meg-megállani, késedelmezni.

-ša, -še: pl. *ǯafa-* venni, fogni, kapni: *ǯafaša-* egyre fogni, tartani | *olχo-* ovakodni, félni: *olχošo-* ovakodni, vigyázni | *ibe-* lepni, előre l., haladni: *ibeše-* lépdelni, haladni (lassan) | *maktavetni*, dobni: *maktaša-* dobálni | *kurbu-: kurbuše- (= kurbute-)* | *tata-: tataša-* maga felé húzogatni || *ciχala-* akarni, szeretni: *ciχalša-* egyre kívánni, vmire törekedni | *monzi-* és *monzira-* dörzsölni, tésztát gyúrni, kezét morzsolni: *monzirša-* gyúrkálni, nyomkodni (birokban) | *buje-* kívánni, szeretni: *bujerše-* id. (egyre).

-mǯa, -mǯe: causativ értékkel, pl. *ača-* egyesülni, egybetalálkozni: *ačamǯa-* összehozni, -gyűjteni, -rakni | *isa-* összegyűlni: *isamǯa-* összegyűjteni.

-kia- (-χia): causativ értékkel, pl. *χafu-* áthatolni: *χafukia-* átvinni, behatoltatni, megértetni | *ǯalu-* telni, megtelni: *ǯalukia-* megtölteni | *taci-* tanúlni: *taciχia-* tanítani; — vagy pedig intensiv értékkel, pl. *tuva-* nézni: *tuvakia-* őrízni | *jaru-* vezetni, vinni: *jarkia-* (e h. *jarukia-)* rávinni, elcsábítani.

-da, -de: pl. *ibe-* lépni: *ibede-* lépdelni, lépéssel haladni (v. ö. *ibeše-)*. — Idevaló *zi-* jönni: *zide-re* nom. præs.

B) Névszótól igető (verbum denominale).

1. *-la (-lo), -le* képzővel, «azt- és azzal- tevés vagy mivelés» értékével való ige: *karula-* köszönni, meghálálni *(karu* köszönet) | *abala-* vadászni *(aba* vadászat) | *oktolo-* mérgezni *(okto* méreg) | *komolo-* nyergelni *(komo* teve-nyereg) | *gebule-* nevezni *(gebu* név) | *ǯergile-* rendezni, rendbe állani | *jasala-* szemlélni *(jasa*

szem) | *užula-* élén állani, elsőnek lenni (*užu* fej) | *soňkolo-* utánozni, követni (*soňko* nyom) | *učule-* dalolni (*učun* dal) | *geňgiele-* tisztítani, világítani (*geňgien* világos) | *niamala-* szeretni (*niaman* szív) || *-li: moňgoli-* nyakba vetni (*moňgon* nyak).

2. *-ra (-ro), -re* képzővel, szintén «azt-tevés»-féle ige: *moňgoro-* mongolúl beszéllni (*moňgo* mongol) | *nikara-* sinaiúl beszéllni (*nika* sinai, s. ember) | *χeχere-* (*χeχereme* asszony módra, *χeχereku* asszonyias: *χeχe* asszony) | *ambara-* nagyot tenni (*ambarame vambi* nagyot öl, nagy öldöklést teszen: *amba* nagy).

3. *-da (-do), -de* képzővel, ugyan afféle ige (mint 1. 2. alatt): *silχida-* gyülölni, irigyelni (*silχi* epe) | *jobodo* tréfálni (*jobo* tréfa) | *galada-* hozzáfogni (hand anlegen: *gala* kéz; megj. *galai da-* kézzel neki állani, munkához fogni) | *χebede-, χebde-* tanácskozni (*χebe* tanács, megbeszéllés) | *žalida-* ravaszkodni, megcsalni (*žali* csel, ravaszság) | *samada-* varázsolni, igézni (*saman, sama* varázsló, samán). — *-rda (= -ra+da): χaχarda-* férfikort érni (*χaχardaχa* n. præt.: *χaχa* férfi) | *χeχerde-* asszonykort érni, anyányivá lenni (*χeχerdeχe* n. præt.: *χeχe* nő, asszony).

4. *-ša (-šo), -še* képzővei: *samaša-* varázsolni, samánkodni (*saman*) | *guvañguša-* házsártoskodni, kötekedni (*guvañgu* házsártos) | *sajša-* dicsérni (*sajn* jó) | *tulχuše-* beborúlni, borussá lenni (*tulχun* borus, sötét) | *antaχaša-* vendégűl lenni (*antaχa* vendég; ellenben: *antaχala-* vendégűl fogadni, megvendégelni) | *majmaša-* kereskedni, handel treiben (*majman* handel) | *aχuša-* bátyának (*aχun*) tisztelni.

5. Egyéb, ritkább használatú denom. igeképzők:

-čila: nikačila- sinaiasodni (*nika* sinai; v. ö. *nikara-*) | *aχunčila-, aχučila-* bátyáskodni, bátya (*aχun*) jogát gyakorolni.

-ža: kesiže- kegyességet élvezni (*kesi*) | *urgunže-* örülni, örvendezni (*urgun* öröm).

-mi: goromi-, goromila- távolodni, messzire menni (*goro* távol való) | *bolgomi-* tisztúlni (*bolgo* tiszta) | *toχomi-* begombolni (*toχon* gomb).

-na: žafuna- gubanczosodni, nemezzé válni (*žafu* nemez) | *sujχene-* kalászosodni (*sujχe*) | *ajna-* «miz»-ni, azaz: mit-tenni (*aj* «mi»).

-tu, -tule: χusutule- erőlködni, erejét használni (*χusun*) | *kimutu-, kimutule-* ellenségeskedni (*kimun* ellenség).

6. Denom. képzésű hangutánzó igék helyett a mandsu nyelv még a nyers hangutánzó szót a *se-* «mondani» igével szerkeszti, pl.: *cak seme* csattantani (schnalzen), *kiatar seme* kaczagni; *bubu-baba seme* mormolni, érthetetlenül beszélni; s megjegyzendő, hogy igen széles körben alkalmazza a mandsu a hangutánzás ezen alakját: *keb seme* szunnyadva (*keb seχe* elszunnyadt), *čas seme* történetesen, véletlen. — De a *se-* «mondani» ige képzőnek is mutatkozik *-si* alakban: *lab seme* és *labsi-* bekapni, mohón enni; *tuk-tuk seme* v. *tuksi-* kopog (a szív).

8. §. Igeragozás.

A mandsu nyelv az állítmányúl való igealakokon nem fejezi ki az alanyszemélyek külömbségét; az alanyra mutató személyragok nélkül egyazon igealak lehet 1. vagy 2. vagy 3. személybeli akár egyes- akár többes-számi alanynak az állítmánya. Egyébiránt ha a mondatban az alany esetleg nincs kitéve, az állítmányúl való igealak rendszerint 3-ik személyi alanyról vagy határozatlan többesszámi alanyról értendő (ném. «man»; v. ö. lat. *dicunt*, magy. azt *mondják*, finn «passivum impersonale»). De kifejeztetik az állítmányigén négyféle modus-külömbözet: indicativus, imperativus, conditionalis, optativus; meg az alapmoduson, az indicativuson belül kétféle tempus: præsens (és futurum) meg præteritum. E mellett a tempustő-alak mellett gyakran még a létige *bi* «copula» gyanánt használva kiemeli az igealak állítmány voltát (az alanyra vonatkozását), sőt az egyik (*-mbi* végű) ind. præsens-alak rendesen van ezen *bi*-vel; meg ugyancsak a *bi-* «esse» igének modus- és tempus-alakjával képezhetők szerkesztett igealakok, melyek szorosabb tempusjelölésre szolgálnak (imperfectum, plusquamperfectum) vagy a modust múlt időre vonatkoztatatják (conditionalis præteritum). — A fent ismertetett (312. l.) nomen verbalék közűl kettő szerepel verbum finitum-tőűl az indicativusban: a *-ra, re* végű nomen «præsentis» (és futuri), meg a *-χa, -χe (-ka, -ke)*-végű nom. «præteriti». Ugyanezek szolgálnak, participialis jellemüknél fogva, gerundialis-alakoknak alapjáúl, casusragok vagy postpositiók hozzájárulásával. — A többi modusalakokban a csupa igetőn kivűl (imperativus), külön képzőket találunk, melyek a nom. verbale-képzésben külömben nem fordúl-

nak elé. — Szintígy van a participialis nomen verbale-val szerzett gerundiumokon kivűl még saját ragú nehány gerundium.

Az igeragozás — illetőleg a modus- és tempus-jelölés, azon egyféle az egyszerű alapigékre és bármely származott igékre (7. §.) nézve, miszerint külön conjugatiók fölvételére nincs szükségünk.

9. §. Verbum finitum.

A) Indicativus: 1. præsens. — Csak az egy *bi* «esse» ige használtatik csupa tőalakjában ind. præs.-alakúl = «est» (illetőleg = «sum, es, est, sumus, estis, sunt»): *señgi fulgian bi* sanguis ruber est, *muse nialma bi* nos homines sumus. Egyébként az ind. præs. vége *-mbi*, pl. *alambi* elmond, beszéll, *genembi* elmegy, *omimbi* iszik, *obombi* mos, *dedumbi* alszik, *vambi* megöl, *ombi* leszen, lehet *(o-* : præt. *oχo)*, *sembi* mond, gondol; [1]) *gosibumbi* amatur *(gosi-bu-* amari), *dedubumbi* altat (alvásra lefektet, meghálat), *ominambi* inni megyen, *ajsilandumbi* egymást segítik stb. — Ezen ind. præs. alakban a végző *-bi* nyilván a létige *bi-* (est), mert csatlakozik hozzá az *-mbiχe* végű imperfectum, melyben *-biχe* a *bi* igének præterituma. Az igei alaprésznek tehát participium vagy gerundium értékével kell bírnia, s így is magyarázzák az alakot Zacharov és Adam: pl. *alambi* = *alame* (a folyó cselekvés gerundiuma) +*bi* (est) = elmondván [elmondásban] van. Lehetne bár az *-n* képzős nom. verbalét is alapúl venni (csakhogy nom. agentis értékkel): *alan-bi* = elmondó-van; [2]) annyi bizonyos, hogy az *-mbi*-beli nasalis nem csupa «ligamentum» (Kaulen), vagy «développement d'une nasale» (Harlez). — Jegyzet. A *bi* ige még maga is veheti föl, mikor több mint csupa copula, a vele alakult præsens-végzetet: *bimbi*.

---

[1]) Czélszerűnek látszik, az alanyszemély külömbségét ki nem fejező mandsu igealakot a magyar ige egy. 3. személyalakjával fordítani, mely úgyis többnyire = csupa igető.

[2]) C. von der Gabelentz (Zeitsch. DMG. XVIII, 215): ... dass diese die eigentliche endung *bi* nicht an den stamm, sondern an eine form auf *n* anhängen, die ursprünglich participiale bedeutung gehabt haben mag und jetzt noch als die gebräuchlichste endung für abgeleitete substantiva vorkommt, z. b. *jabun* der gang von *jabumbi*, *elden* glanz von *eldembi*.

2. Indicativus, præteritum (perfectum, aoristus): a *-χa, -χo, -χe* (v. *-ka, -ko, -ke*) képzős nomen præteriti (fent 312. l.) vagy magában áll mint præteritumi állítmányalak vagy hozzá járúl még a *bi* létige: *-χabi, -χebi (-kabi, -kebi)*, pl. *alaχa* v. *alaχabi* elmondott, *ziχe* v. *ziχebi* eljött; *bi-* igétől: *biχe* (v. *biχebi*) vala, volt; *o-* igétől: *oχo* lett, *se-* igétől: *seχe* mondott; *dosika* v. *dosikabi* intravit, *baχa* (e h. *baχaχa*) v. *baχabi* kapott, stb.

A *bi* létigének præterituma *(biχe)* a præsens- és præteritum-alakok alaprészéhez járulván, imperfectum és plusquamperfectum-féle alakok keletkeznek: *alambiχe* elmond vala, *alaχa-biχe* elmondott volt; pl. ő eljött volt *(ziχebiχe)*, de én elküldtem *(uñgiχe)*.

Jegyzet: Néha *-χa-bi* helyett a befejezett cselekvés gerundiuma *(-fi)* teszi a præteritum alapját: *zifi-bi* e h. *ziχe-bi* eljött.

3. Indicativus, præsens és futurum: a *-ra, -ro, -re* képzős nomen præsentis, néha még *bi*-vel *(-ra-bi)* az *-mbi* alak mellett ritkán fordúl elő præsens értelemmel, hanem inkább futurum; a tagadósított præsens azomban (l. alább) csakis ezen participiummal fejeztetik ki *(-raku = ra+aku, re+aku)*: pl. *alara* elmond (el fog mondani), *genere* elmegyek | pl. «te légy itt, én elmegyek» *(bi genere)* | pl. «a ravasz (a más világon) szamárrá válván, a jámbor fogja megülni (a jámbornak lovagoltatni fog, *nomχon-de morilabure)* | pl. «én most a fővárosba megyek *[genembi]*, tudorság elnyerése után téged magammal viszlek (foglak vinni: *simbe gamara)* | kérdő mondatban, mely kérést jelent: *tere-o* fog-e leülni = tessék leülni.

B) Imperativus: A csupa igető 2-ik személyre szóló parancsolást jelent: *ala* mondj el (mondjatok el), *gene* menj (menjetek); *alandu* mondjatok el egymásnak. — Csak néhány, kivált egytagú ige nyer az imperativusban járulékot, mely azonban nyilván nem a modus kifejezését illeti, hanem egyszerű tőbővítés (v. ö. a *-ra* alakot, bővebb tőtől: *oǯoro, bisire, ǯebere)*: *o-* lenni: imper. *oso* | *bi-* lenni, esse: *bisu* | *gaj-* kapni, elvenni, fogadni: *gajsu* | *baj-* kérni, keresni: *bajsu* || *ǯe-* enni: *ǯefu* || *dosi-* bemenni: *dosinu* | *tuci-* kimenni, eredni: *tucinu* | *vesi-* fölmenni: *vesinu*. — Szintígy fölváltja *-ǯu* (e h. *ziu)* a *-zi* végű inchoativ igék (fent 382. l.) ezen képzőjét, mely amúgyis egyazon a *zi-* «venire» igével; ennek azonban *ziu* az imperativusa; pl. *alanǯu* gyere elmondani, *benǯu*

hozz el *(benzi-)*, *gažu* adj ide, hozz el *(gazi-)*. — A 3. személyre főleg az optativus alakja szolgál.

C) Optativus. Az így nevezett *-ki* végű modus-alak ohajtást, meg kevésbé nyomatékos parancsolást, s végre nem határozottan állító futurumot jelent: pl. *žeki* egyél, egyék csak, tessék enni; *teki* tessék leülni: *geneki* jóformán elmegyen, majd elmegyen | pl. *nialma oki sembi* ember legyen mondja [magában] = ember akar lenni | *si dere obofi žaj ziki* te az arczodat megmosván, aztán eljöjj. — Parancsoló értelemmel használtatik különösen a *-ki*-alak nyomatékosítottja *-kini* (az ebbeli *-ni* külömben kérdő szócska), pl. *alakini* hadd mondjon el; *sini ciχaj okini* a te akaratod szerint hadd legyen | pl. «száz módon hajlítsd *(bukdakini)*, mégsem hajlik meg» | pl. *iciχi-aku okini seci baχambi-o* hiba nélkül hadd legyek, ha mondod (= ha hiba nélkül kívánsz lenni), eléred-e?

D) Conditionalis, *-ci* modus-képzővel: *alaci* ha elmond, *geneci* ha elmegy; *bici* ha van, *oci* ha lesz, stb. Szorosan föltételező értékén kivűl, ez igealak még egyéb előkészítő (jelesen megengedő, időhatározó, okhatározó) mondatokban is szerepel. Ezenkivűl megjegyzendő gerundialis használata az «illik, kell; lehet» *(ačambi, ombi)* igék előtt. Pl. *ziχa bici utχaj bajtala* pénz [pénzed] ha van, hát használd | *sargan mergen oci ejgen-de gasačun komso* a feleség ha okos (v. mikor okos), a férjnek panasza kevés (nem igen van) | *geneci utχaj genembi seme χendu* ha elmégy, hát mondd, hogy elmegyek | utána vetett *tetendere* «mihelyt» szóval: *zici tetendere belχeci ačambi* mihelyt eljön, el kell készíteni | még külön «ha» *(ajka, ajkabade)* kötőszóval: *suve ajka mini gisunbe ežefi* ... *jabuci* ti ha az én szavamra emlékezve ... cselekedtek | *sinde ajka sajn bitχe bici* neked ha jó könyv (könyved) van || *donzici si te manžu bitχe χulambi sembi* ha az ember hall, azt mondják: te most mandsu könyvet olvasol = a mint hallani (wie man hört), te most ... olvasol; v. azt hallani, hogy stb. | *dosici enčeχen aku, nakaci χajrakan* bemenni (a dologba, rávállalkozni) nincs tehetség, elhagyni sajnálat = a mi azt illeti, hogy vállalkozzam — hogy elhagyjam || *mimbe bolgo obuci ombi* engem tisztává hogy tegyen lehet (= engem t. tehet) | *erebe valiaci ačaraku biχe* ezt hogy eldobja nem-kellő volt (= ezt eldobni nem kellett) | *ere bajta-be nakaci sajn* e dolgot ha elhagyja jó (jobb elhagyni). — Meg-

jegyzendő hogy *oci* («ha van, ha lesz») gyakran csak az alany kiemelésére szolgál: *tondo amban oci bučere-de geleraku* a hű alattvaló *[oci]* meghalni nem fél | *buja nialma oci ulin-be bujembi, ambasa sajsa oci erdemu-be kemuni bujembi* a kis (v. közönséges ember) *[oci]* a vagyont kívánja, a bölcsek (tökéletes emberek) *[oci]* mindig az erényt kívánják | megjegyzendő: *emu-de oci* először, *ǯaj-de oci* másodszor, *sunǯa-de oci* ötödszer, stb.

A *-ci* alakhoz, «megengedő» értelmének tűzetes kiemelésére, *be* szócska járúl: *-cibe*, pl. *bicibe, ocibe* habár (noha) van v. lesz | pl. *fulun čalian bicibe* tiszti fizetés és tartás habár van [mégsem telik a mindennapi költségre] | *tecibe ilicibe elχe aku* habár ül habár áll (= üljön bár vagy álljon), nincs nyugta.

A conditionalisnak præteriuma és futuruma a cond. *bici* v. *oci* segédigével meg az illető participiumokkal szerkesztődik, pl. *alaχa oci* ha elmondott, *alara oci* ha elmondani fog | pl. *tuttu aku biχe bici* úgy ha nem volt | *eχe nialmade χaǯilaχa bici* ha rossz emberrel megbarátkozott volna.

Ugyancsak a *-ci* cond. alak, hozzájárult *-na* nyomatékosító raggal: *-cina*, fölszólítást is fejez ki; a *-na* ragnak alkalmasint eredetileg kérdő értéke volt (v. ö. *-ni)*, s a parancsoló értelem úgy fejlődött, mint a *-ra-o*, meg a *ki-ni* alakon (v. ö. «hát ha egyet innánk»-féle mondatnak fölszólító végértelmét); pl. *ubade tecina* üljön (ülj, üljetek) le itt; *kemuni ǯicina* jöjjetek el még; *ǯecina* hadd egyék, stb. Megjegyzendő *secina* «mondd csak» a mondat végére vetve, mint helyeslést kívánó fölkiáltás, mely körülbelül = «úgy-e bár»: pl. *aǯige ǯuse damu sefu-i ǯilgan-be donziχa-de, fajañga gemu tuχembi, secina* a gyerekek, csak a mesternek hangját hallván, mind megijednek (tkp. lélek esik), úgy-e bár!

10. §. Gerundiumok.

1. A *-me* végű gerundiumban valamely ige a rákövetkező (pl. állítmány-) igének alárendeltetik, főleg mint mód- és czélhatározó, melynek cselekvése a főigéével egyidejű (ger. præsentis): pl. *arame tacibuχa* scribendo docuit | *muse sibia maktame dasame dendeki* mi sorsot vetve (sorsolással) ismételve (újra) fogunk osztani | *nimere nialma-be tuvaname genembi* a beteg embert megnézni megyek | *manǯurame baχanambi* mandsuúl beszéllni *(manǯura-)*

tud | *žabume seχe* felelvén mondta (feleletűl, feleletképen) || *mute-* «posse», ige mellett: *bi* ... *karulame mutembi* hálát adhatok | *ubaliambume muteraku* fordítani nem tudó | *χafan ome mutembi* mandarin lenni *(o-)* bír (= lehet) | *zili aku ome muteraku* harag nélkül nem lehetek. — Megjegyzendő *seme* «mondván», mely az oratio recta alakjában levő nyilatkozatot (v. gondolatot) mint tárgyat vagy más határozót a főmondatba illeszti: *imbe mutembi seme alaχabi* ő róla teheti mondván elmondta = ő róla azt mondta el, hogy teheti | *žalan-be mañga seme gasambi* az életet bajos mondván panaszolja = az életről panaszkodik, hogy bajos | *žuj gebu Temuzin seme araχa* a fiú nevét T. mondván tette = a fiút nevezte T.-nek || *seme* mint megengedő kötőszó: *jadaχun nialma χudai bade teχe seme fonzire nialma aku* szegény ember a piaczon leült bár, kérdező ember nincsen (nincs a ki kérdezze).

Jegyzet. Az egyszerű ige mellett lehet a *bi*-vel szerkesztett præsensnek is *-me* végű gerundiuma *(-mbime)*: pl. *orχo šaχurun gečen-de gelembime, gečen šun-de gelembi* a fű a hideg dértől félvén (= míg fél), a dér [meg] a naptól fél | *bimbime: doro χanci bimbime, goro-de bajmbi* a törvény közel levén (habár k. van), [de] messze keresik.

Jegyzet. A *-me* gerundium következő *saka* v. *žaka* szóval = «alig hogy, mihelyt csak»: pl. *banzime saka utχai gisureme baχanambi* alig hogy született, már szólni tud | *sabume žaka gulika gese* alig látván (alighogy látták egymást), szinte megbarátkoztak.

2. A *-fi* végű gerundium a főigebeli cselekvést megelőző mellékcselekvés kitételére szolgál (ger. præteriti); — úgy is szerepel, hogy midőn egymásután következő igecselekvések egyazon modus- és tempus-határozással értendők, csak az utolsó veszi föl a modus- és tempus-jelölést, az előzők pedig mind a *-fi*-alakban tétetnek ki (ger. copulativum — mellérendelő mondatkötő jellemével): pl. *zifi: aχun deo χečende zifi tatara bōde ebuχe* bátya és öcs a városba jövén a fogadóban megszálltak | *bōde dosifi deduχe* a házba bemenvén lefeküdt | *si bōde isinafi, mazige tejefi, buda žefi, dere obofi, žaj ziki* te haza menvén, egy keveset pihenvén, megebédelvén, azczot megmosván, aztán gyere el (= menj haza, ebédelj meg, mosdjál meg s aztán gyere el) | *ziχa aku ofi tuttu udaχaku* pénz nélkül levén (= mivel p. n. volt, tehát nem vett | *uttu ofi* így levén (= azért) | *erebe gisurefi ajnambi* ezt beszéllvén mit csinálsz (= miért beszélled ezt).

Jegyzet. Nehány igének *-fi* helyett vagy mellett *-pi (-mpi)* végű a gerundium, mely néha még nom. verbale (nom. præteriti) jellemével bír: *sa-* kinyújtani, kiterjeszteni (præt. *sanka*, part. præs. *sandara)* : *sampi* | *ǯuva-* kinyitni, tátni (præt. *ǯuvanka)*: *ǯuvampi*, pl. *moñgon sampi añga ǯuvampi tuvambi* nyakát kinyujtván száját nyitván néz | *ǯalu-* telni, megtelni: *ǯalufi* megtelvén, *ǯalupi* teli, megtelt, plenus, repletus.

3. Egyidejű mellékcselekvés kitételére szolgáló, főképen módhatározó gerundium: *-χaj, -χoj, -χej (-kaj, -kej,* vagyis a *-χa* nom. verbalának instructivusa): *χadaχai* szegezve *(jasa χ. tuvambi* szemet szegezve néz) | *teχej* ülve *(t. aliaχa* ülve várakozott) | *goloχoj geteχe* ijedve fölébredt (fölijedt) | *añga ǯuvankaj* szájtátva | *oχoj* levén: *kičen χusun ǯalaraku oχoj, čun-čuni šuve χafure-de isinaχa* szakadatlan igyekezetű erőlködésű levén, lassanként megértésére jutott | *baχa-baχaj* kapva-kapva, amúgy hirtelen, szándék nélkül | *nambuχa nambuχaj* a hogy akad, gondolomra (pl. *gisurembi* beszél).

4. Consecutiv értékű gerundium: *-tala (-tolo), -tele:* lásd fent 316. l.: *isitala, moχotolo, bučetele, ǯitele* | *o-mbi* igétől *otolo:* pl. *utala ania otolo χeni mazige bankaku* annyi év lett-ig (múltáig = annyi évig) legkevesebbet sem restült el. — Közel áll ehhez, bár értéke árnyalatilag eltér, a *-taj, -toj* alak: *bučetej* halálra (pl. *afambi* harczol), *ergeletej* erőszakolva, erőszakkal, *vataj* megölésig (agyon, pl. verni) | pl. *bejebe valiataj ome mutere amban* magát eldobva lenni tudó tisztviselő (= magát föláldozni képes).

5. Rákövetkező mellékcselekvés gerundima: *-ñgala (-ñgolo), -ñgele* («mielőtt»): *geneñgele emgeri šaχa* elmente előtt (mielőtt elment) egyszer nézett | *gisun vaziñgala jasaj muke far-seme ejeχe* mielőtt beszédét végezte, könnyei megeredtek | *o-mbi* igétől *oñgolo* (fent 318 l.).

Ezenkivűl az állítmányúl álló participiumok, a *-ra*-képzős nom. præsentis és a *-χa*-féle nomen præteriti, alkalmas casusraggal (jelesen loc. *-de)* vagy hozzá csatlakozó postpositiókkal — gerundiumok gyanánt szolgálnak, vagyis egész mondatnak határozóúl a főmondatba való beleilleszkedését eszközlik; még a tárgyúl való mondat is így befoglaltatik a participiumnak accusativusalakjában. Ilyen participialis gerundium tkp. a fent 3. alatt fölvett *-χaj* végű alak is. Példák:

1. *-be* acc. raggal: *nomχon sajn χafan oǯoro-be guniraku*

hogy szelid jó tisztviselő lesz, nem gondolja (tkp. létet, *oǯoro-be* = hogy lesz) | *ere nure ajbici gaziχa-be sarku* nem tudja, honnan vették ezt a bort (vettet, *gaziχa-be* = hogy vettek).

2. *-de* loc. raggal: *besergen-i baru ǯidere-de, A. geteχe* midőn az ágyhoz jőnek v. jöttek, A. fölébredt | *Temuǯin χolχabe učarafi afaki serede, ǯuve nieχe dejeme ǯimbi* T. a rablókra akadván midőn [velük] harczolni akar (tkp. harczolnék mondóban), két kácsa röpül oda (röpülve jön) || *bade* «helyben (mihelyt, midőn)»: *amba nialma olχoro bade, buja ǯuse geleraku sere doro bi-o?* midőn a nagy emberek óvakodnak, a kis gyermekek ne féljenek? (tkp. ‚nem félnek' mondás[uk] szokás-e?) || *ǯakade* «-ért (mert, mihelyt)»: *sini beje tubade bisire ǯ.* mert te ott voltál, [én szabadulhattam] | *tusabe arara ǯ.* minthogy hasznot tett || *ǯalin* «ért, okáért», *turgun* v. *turgunde* «okáért, miatt»: *aχun ziχe t. deo geneχe* mivel a bátya jött, az öcs elment || *-be daχame* «következtében, ért, miatt»: *suveni katun χan simbe takuraχa-be daχame* mert a ti császárnétok téged küldött || *gozime* «daczára»: *cirabe takara g. muǯilenbe sarku* noha az arczot ismeri, de a szivet nem tudja | *bajan biχe g. enen lakčaχa* habár gazdag volt, a nemzedéke megszakadt || *-ci ebsi* «óta»: *mō tebure-be deribuχe-ci ebsi* azóta hogy fákat ültetni kezdtek || *añgala* «-n fölül, helyett»: *gučuse-de nure benere a.* a helyett hogy a barátoknak bort kinálsz, [adj nekik inkább enni] | *mañgi* «után»: *susaj nialma-be etuku sufi amasi uñgiχe mañgi, T. ǯili banǯifi χendume* miután ötven embert levetköztetve vissza küldött, T. megkaragudván szólt | *dari* «-onként»: *ziχe dari* valahányszor jött.

11. §. Igealakok tagadósítása.

A tagadólagos állítás kifejezésére szolgáló *aku (akô)* szó egyszersmind ige és névszó természetű; állítmányul állva = «non est» (= «nem» és «nincsen») meg névszóhoz járulva tagadósító jelzőül szerepel, mely még casusragokat és az *-ñge* névszói végképzőt is elfogadja. Az állító igealakok tagadósítását az *aku* szó csak a névszói vagyis participium-alakokon eszközli (*-raku, -χaku* = *-ra* + *aku*; *-χa* + *aku*).

1. Az *-mbi* végű ind. præsensnek a *-ra* præsens-futurummal együtt a tagadólagos alakja: *-raku* = *-ra* + *aku*, *-re* + *aku*, *-ro* +

aku, pl. *alaraku* el nem mond, *generaku* nem megyen, *oñgoraku* nem felejt, *ǯeteraku* nem eszik (nem fog enni).

2. A *-χa* part. præteriti-hez úgy járul az *aku*, hogy *-χa*, *-χo* + *aku* lesz *-χaku*, de *-χe* + *aku* lesz *-χeku*: *alaχaku*, *oñgoχaku*, *geneχeku*, *biχeku* stb. Megjegyzendő, hogy a különben *-χa* helyett *-ka (-ko, -ke)*-vel való nom. præteriti az *aku ('ku)* előtt *-χa*-val alakúl: *tucike*, de: *tuciχeku*, *soroko* megsárgult: *soroχaku*, *ǯonko* emlékezett: *ǯonkaku* és *ǯonoχaku*.

Az *-mbiχe* imperfectum meg a *-χa biχe*-féle plusquamperfectum, tagadólag: *-mbiχeku*, meg: *-χaku biχe*, pl. *alambiχeku*, *genembiχeku*, meg: *alaχaku biχe*, *geneχeku biχe*.

3. A tagadólagos conditionalis *(-ci)* kifejezésére ugyancsak a tagadó *-raku* participium szolgál a cond. *oci* segédigével; *generaku oci* «ha nem megyen», *tusa araraku oci* ha hasznot nem tesz. Szintígy az optativus *(-ki)* is segédigével: *generaku oki*, vagy e nélkül a csupa tagadólagos part. futuri: *generaku*. Az *oci* cond. segédige szorosabban kapcsolódván, *generaku oci* rövidül: *generakuci*.

A gerundiumok is csak körülírással tagadósíthatók: *generaku ome*, *generaku ofi*.

Az *aku*-tól merőben külön szava van a tiltásnak: *ume*, mely az állító participium præsentis-sel jár, de ennek nem utána, hanem előtte áll (illetőleg a mondat elején): *ume eχe-be aǯigen seme jabure* ne cselekedd *(ume — jabure)* a rosszat, mondván hogy kevés.

Végre az *unde* «még nem» tagadó szó mindig a part. præsentis *(-ra, -re)* után áll, habár múlt időbeli cselekvés értendő: pl. *ǯidere unde* «még nem jő» (v. «még nem jött») *(ǯiχe ǯiχekun* jött-e vagy nem jött-e? *tetele ǯidere unde* eddig még nem jött).

Zacharov (190. §.) csak a tagadólagos part. præs. *(-raku)* változatának tartja azon *-raχu (-raχô)* alakot, mely a nem ohajtott vagyis félelemmel képzelt cselekvésről értendő (Adamnál: «verbe appréhensif»): *generaχu*, *oǯoraχu*, *alaraχu*; pl. *ama eme nimeraχu seme ǯobombi* aggódom nehogy atyám anyám megbetegedjenek (szószerint: atya anya [csak] meg nem betegednek mondván aggódom). Más vélemény szerint ezen *-raχu*-beli *aχu*-nak köze van az *ajō* félést kifejező interjectióhoz, hasonló szerkezet-

ben: *eχe nialma ʒidere ajō sembi* félek hogy a rossz emberek jönnek (szó szerint: a r. emberek jönnek *ajō!* mondok).

12. §. Kérdő alak.

Az állítmány-igéhez meg szintén állítmányi névszóhoz járuló kérdő szócskák: *-ni, -o* (mely már *u*-nak hangzik), kapcsolva *-nio (-niu)*; nyomatékosítva: *ni-kaj*; megjegyzendő, hogy akkor is használtatnak, ha külömben a mondatban kérdő adverbium van (fent 318. l.). Az *aku* végű tagadólagos igén a kérdő *ni* szócska *n*-né rövidül: *akun*. Pl. *si erebe ajbide baχafi saχa biχe-ni* te ezt hol tudtad meg? *ere aj turgun-ni* ez miért [van]? (= mi ennek az oka) | *si sabuχaku-n* nem láttál-e? *abka galarakun* az ég nem derűl-e? *geneki serakun* nem akarsz-e menni (szó sz.: mennék nem mondasz-e?) | *ere gese kōli bi-o (biu)* van-e ilyen szokás? *če ʒimbio ʒiderakun* ők jönnek-e vagy nem? (jönnek-e nem jönnek-e) | *jabubuci oǯoro-o (oǯorou)* meg lehet-e cselekedni? | *baχao (baχau)* kapott-e? | *ere ajka sini sarañga nio* ez vajjon a te tudásod (= ezt te vajjon tudod-e? | *ere sajn aku nio* ez nem jó-e? || *ʒidere ʒideraku nio* jön-e vagy nem? | *geneχe geneχeku* (v. *-χekun)* elment-e vagy nem? — Megjegyzendő, hogy a *ni* néha csak nyomatékosító értékű (v. ö. fent a *-ki-ni* optativus alakot), csodálkozó fölkiáltásban: *dule i tubade biχe-ni* hát ő ott volt! *dule si tubade bifi nialmai baru gisurembi-ni* hát te itt levén az emberekkel beszéllsz? — Megjegyzendő: *sajun (sajôn)* jó-e? *(sajn* jó); *jargiun* igaz-e? *(jargian* igaz).

Függelék: Nehány nyelvmutatvány.

1. Bölcs mondások (Klaproth, Chrestomathie mandschou-ból).

Nialma-de tusa araci, beje-de tusa ombi. — Ha [valaki] embernek (= más embernek, másnak) hasznot teszen, magának leszen haszna.

damu sajn bajta-be jabu, karulame ačabure-be ume fonzire. — Csak cselekedd meg a jó dolgot, ne kérdezd a viszonozva kiegyentést (ne kivánj érte megfelelő viszonzást. — *ača-* egyesülni, egybetalálkozni: *ačabu-* egyesíteni, összehozni, összeilleszteni, egyen-

lővé tenni; *karu* felelet, viszonzás (megfizetés, megtorlás): *karula-* viszonozni, érte megfizetni, megköszönni.

nure-be komsokoni omi, bajta-be fulukani ulχi. — Bort kevéssel (kis mértékben) igyál, ügyet fölössel ismerj. — *komso-kon, fulukan* dim. alakok.

jadaχun bime gasarakuñge mañga; bajan bime čoktolorakuñge ǯa. — Szegény levén, bajos nem zúgolódni; gazdag levén, könnyű nem kevélykedni. — *gasa-* szidni, ocsárlani, gyülölni, zúgolódni; *čokto-* kevély, *čoktolo-*.

ǯiχa bici utχaj bajtala; bučeχe mañgi gemu untuχuri ombi. — Ha pénz van, akkor használd; halál után minden hiába leszen. — *bajta* ügy, dolog: *bajtala* használni; *buče-* meghalni.

iletu šeleme bure oχo-de butuj baci tōdame ǯimbi. — Midőn [valaki] nyilvánosan adakozott (tkp. föláldozva adó lett), rejtett helyről meg lesz fizetve. — *šele-* odaadni, ajándékozni; *tōdame ǯimbi*, mint a még külön való elemei a verbum adventivum-nak = *tōdanǯimbi*.

ǯugun goro oci morini χusun-be sambi; ineñgi gojdaci nialmai muǯilen-be ulχimbi. — Ha az út messzire van, a lónak erejét tudjuk meg (tudja meg az ember); ha a napok tartanak, az embernek a szivét értjük meg. — *gojda-* soká tartani, késni.

nialma-de emu iχan-be baχaci, nialma-de emu morin-be tōdabu. — Ha mástól egy ökröt kapsz, [annak] az embernek egy lovat fizess vissza. — «kapni, kérni, kérdezni, elvenni» igék dativusi határozóval *(nialma-de)*.

ulχisu bime tacire-de amuran oci feǯergi-de fonǯire-de giruraku. — Ha [valaki] értelmes levén a tanulásra vágyódik, az alsórangútól kérdezni nem szégyenli. — *Amuran* kedvelő, szerető, vmihez hajlandó (*-de*-vel); *giru-* szégyenleni, pirulni.

ulin bisire urse gisun-be sume mutembi; ulin aku nialmai gisun-be donǯiraku. — A vagyonos (tkp. vagyon levő) emberek beszédét meg tudják fejteni (megértik); vagyontalan embernek beszédét meg nem hallgatják. — *su-* levetni, leoldani, fejteni, megf., magyarázni.

emu morin ǯuve eñgemu-be toχoraku; tondo amban ǯuve eǯen-be vejleraku. — Egy lóra két nyerget nem tesznek rá; hűséges tisztviselő két urat nem szolgál. — *toχo-* nyerget v. hámot vetni (lóra), befogni (lovat), nyergelni *(emu morin* acc.-nek veendő:

«egy lovat nem nyergelnek két nyerget»); — *vejle-* dolgozni, szolgálni.

ulin fulu oci gisun amba; χusun etuχun oci nialma-be gidašambi. — Ha a vagyon sok, a beszéd nagy (fennhéjázó); ha az erő hatalmas, az embert elnyomják. — *gida-* és *gidaša-*.

guñ aku bime fuñlu-be alici, amgara ʒetere-ci aname inu elχe aku. — Ha [valaki] érdemetlen létére dijat kapott, sem alvás sem evés közben bizony nem nyugodt [az]. — *-ci aname* -től fogva, -on által (*ana-* tolni, előre tolni, elmozdítani).

bajta tome dabtame seoleci, amaga ineñgi aliačun baχafi guvembi. — valaki a dolgokat ismételve meggondolja, az utána való napon (későbben) elkerüli hogy bánatot vegyen (= annak később nem kell megbánnia). — *guve-* szabadúlni, elkerülni (pl. büntetést).

asiχan urse, funieχe šaraka nialma-be ume basure; ilχa ilarañge gianaku udu ineñgi fulgian ombi. — fiatal nép (fiatalok), a haja megőszült embert ne csúfold; a virág virágzása vajmi kevés napig marad pirosnak. — *gianaku udu* vajjon mennyi, ugyan mennyi? = vajmi kevés (*udu* mennyi).

čikin-de isinafi jarfun-be tatame morin-be bargiaci gojdambi; — čuvan giañni dulimba-de isinafi sabdara-be niečeci amčaraku. — A meredek parthoz érkezvén elkésik [vele az ember], hogy féket húzva a lovat visszatartsa; — a hajó nagy folyó közepére érkezvén, nem éri el [az ember], hogy az átcsepegést megigazítsa. — *nieče-* foltozni, foltozva (betömve) megcsinálni, megigazítani; *amča-* utána menni, üldözni, utolérni, elérni.

χonin deberen udu amtañga bicibe, gereni añga-de ačabureñge mañga. — bárány (t. i. sült) bár mennyire ízletes legyen is, nehéz hogy minden ember szájának megfeleljen (v. tessék, jól essék). — *χonin* juh, birka, *deberun* állatfi; *ačabu-* (l. fent) még intr. is: hozzá illeni, tetszeni.

nialmai čisui gisun-be abka donʒireñge akʒani adali. — Az embernek magának való beszédét (magán b.) az ég meghallja mennydörgésként (úgy mint a mennydörgést).

nialma ajsi-be sabuχa gozime ʒobolon-be saburaku; nimaχa be-be sabuχa gozime velmieku-be saburaku. — Az ember, csakhogy a nyereséget látta, nem látja meg a szerencsétlenséget; a hal,

csakhogy a csalétket látta, nem látja meg a horgot. — *gozime* «habár, noha: csak, csakhogy» (l. fent a participialis gerundiumokat).

jadaχun nialma χudai ba-de teχe seme fonzire nialma aku; — bajan nialma šumin alin-de teχe seme goroki niaman bajχanzimbi. — A szegény ember, a vásárhelyen (piaczon) lakjék bár, kérdező ember nincsen (még sincs a ki felőle kérdezne); — a gazdag ember mély hegységben lakjék bár, a messze való rokonság [mégis] fölkeresi. — *teχe* tkp. leült, megtelepedett (*te-* ülni); *seme*, fent 10. §. 1.; *niaman* szív, belső; *baj-* «keresni» mellett *bajχa-* tő ezekben: *bajχana-; bajχabu- (= bajbu-); bajχanzi-* «keresésre jönni».

forgon geneχe mañgi suvajan ajsini bočo guvaliambi; — erin isinziχa-de sele inu eldeme ǯerkišembi. — Az időkor elmente (elmúlta) után a sárga aranynak színe elváltozik; — midőn az idő (vkinek az ideje) elérkezett, akár a vas ragyogva kápráztat.

ambasa sajsa ani eleχun sulfa; buja nialma kemuni ǯobome gasambi. — A jeles (v. bölcs) emberek mindig elégedettek [és] csendesek; a kis (gyenge lelkű) ember örökké búsul és zúgolódik. — *ambasa sajsa* szokott kapcsolat: *amba* nagy, *sajn* jó, olyan mint: *καλὸς κἀγαθός*.

suvajan ajsin-be bōbaj seci oǯoraku; elχe sebǯen oci χuda labdu salimbi. — A sárga aranyt becses dolognak (kincsnek) mondani nem lehet; békeség és öröm ha van, az ára (becse) sokat ér (= többet ér).

bigani nioñniaχa dejeme isinaraku ba-de nialma ajsi gebui ǯalin-de ušabumbi. — Olyan helyre, a melyet a vad lúd röpülve el nem ér, vonzódik az ember nyereség és hírnév végett. — *bijan* mező (mezei lúd = vad lúd); *isina-* érkezni; *gebu* név; *uša-* vonni, vonzani.

bō χuvaliasun oci jadaχun seme inu sajn; ǯurgan-akui bajan-be ajnambi? — Ha a ház egyetértő, habár szegény is, [az] bizony jó (mégis boldog); igazságtalan gazdagsággal mit tesz [az ember] (= i. gazdagság mire való)?

2. Az ajmanok (néptörzsökök) eskűje: Klapr. 157.

Ere niñgun ajmani nialma Ziejχo birade ačafi, . . . birai dalinde gasχume χendume: muse emgi gasχuχa urse χebebe efuleci, ere birai ekcini adali urikini, bužan mōi adali sacibukini seme — gas-

χume vazifi ekcini bojχonbe betχei feχuteme uribuχe, bužani mōbe loχoi saciχa.

Ennek a hat törzsöknek embere (népe) a Z. folyónál összetalálkozván, ... a folyó partján eskűvel szóltak: ‚mi, együtt megesküdtek, ha a szerződést (alkút) megszegnők, hadd szakadjunk le mint e folyónak partja, hadd vágódjunk össze mint az erdei fa' — így megesküdvén a partnak földét lábbal taposván leszakították s erdei fát karddal összevagdaltak. — *gasχu-* esküdni, eskűvel szerződni; *χendume* (verb. finitum helyett gerundium, mintegy «inf. historicus»; *χebe* tanácskozás, megegyezés, szerződés (alkú); *efule-* megrontani, megszegni, megsérteni; *ekcin* part; *uri-* leszakadni, beomlani; *bužan* erdő; *saci-* vágni: *vazi-* végezni, véget érni (*-me v.* = meg-[esküdni]); *bojχon* föld, *betχe* láb; *feχu-, feχute-* lépni, tapodni.

3. Temuzin parancsa: Klapr. 158.

Temuzin čōχa ilifi Anci tatar Saχan tatar ere žuve ajmanbe dajlame generede, Temuzin čōχai nialma baru fafulame χendume: muse ajkabade batabe gidaci, batai valiaχa žakabe ume gajžara; afame vaziχa mañgi baχa žakabe bargiafi nejgen salame buki — sefi, Temuzin tereci genefi žuve ajmani čōχabe etere žakade Temuzini mukuni Antan Xasara Dalitaj gebuñge ilan nialma fafunbe žurčeme ulin ulχabe gajχa mañgi, Temuzin zili banzifi baχa žakabe gemu gajfi čōχai nialmade buχe.

Temuzin kész hadsereggel, midőn az A. tatár és S. tatár két törzsököt megfenyíteni megyen, T. a sereg embereihez elrendelve szólt: «hogyha mi az ellenséget legyőzzük, az ellenségnek eldobott holmiját (zsákmányát) magatoknak ne vegyétek; miután a harczot elvégeztük, a kapott holmit fölszedetvén egyenlően el fogom osztatni»; — T. azután elindulván, mikor a két törzsöknek hadseregét legyőzte, a T. családjából való A. X. és D. nevű három ember, miután a rendelet ellenére jószágot és marhát elvett, T. megharagudván a kapott holmit mind fogta s odaadta a hadsereg embereinek. — *čōχa ilifi* tkp. a hadsereg [készen] állván; *fafun* törvény, rendelet, tilalom: *fafula-* elrendelni; *gaj-* és *gajža-*: 7. §. 5.; *nejgen* egyenlő, *sala-* elosztani; *ete-* győzni, megbírni; *žurče-* ellentmondani, -állani; *zili banzifi* tkp. «harag születvén, támadván».

4. A Bibliából (Kaulen, Instit. 106.): A kánai menyegző (János evang. 2.).

Tereci ilaci ineñgide Galiliejai χarañga Kana χotonde jeñsi bifi Isusi eme tubade biχe. (2) *Isus, ini šabisa gemu solibufi inu tere jeñside dosika.* (3) *nure tesuraku oǯoro ǯakade Isusi eme ini baru χendume: čende nure aku.* (4) *Isus tede: mini eme, ere bajta minde aj dalǯi? mini erin kemuni isinǯire unde — seme ǯabuχa.* (5) *ini eme takuršara ursede χendume: suve terei seχe babe daχame jabu.* (6) *Judeja nialmai oboro kōli soñkoi ǯuvete ejci ilata χunio muke baktara niñgun veχei tetun tubade sindɪfi biχe.* (7) *Isus takuršara ursede χendume: tere tetunde mukete bufi ǯalumbu — seχede, če utχaj ǯalumbuχa.* (8) *Isus čende χendume: te vajdafi bojgoǯilara nialmade alibu — seχede, če daχafi alibuχa.* (9) *bojgoǯilara nialma mukeci oχo nurebe amtalafi, ere nure ajbici gaziχa-be sarku, damu muke vajdaχa urse sambiχe.* (10) *bojgoǯilara nialma sargan gajχa iče nialmabe χulame gaǯifi, tede χendume: jaja nialma neneme sajn nure darabumbi. antaχasa omime baχabuχa mañgi teni arsari-niñge darabumbi. sini beje oci neneme sajn nurebe asarafi ertele darabuχakuñge aj doro bini? — seχe.* (11) *Isus Galilieja χarañga Kana χotonde ini ferguvečuke bajtai deribun obufi, ini ferguvečuke mutenbe iletuleχe-be daχame, ini šabisa gunin χuñkereme daχaχa.*

χarañga vmi alatt való, hozzátartozó; *χoton* város, *jeñsi* lakodalom. — (2) *šabi* tanítvány; *soli-* meghívni, *dosi-* bemenni. — (3) *tesu-* elég lenni. — (4) *dalǯi* rátartozás, illetőség; *isi-*, *isinǯi-* érkezni; *ǯabu-* felelni. — (5) *takura-* megbizással küldeni, *takuršа-* megbizással járni, szolgálni; *ba* «hely»; különösen a participiumok után = -ság, -ség (*urgunǯere-ba* örvendezőség = örvendező körülmény, helyzet v. mind az a minek örülünk); itt: *terei seχe ba* «mind az a mit ő mondott». — (6) *obo-* mosni, *kōli* szokás; *ejci* vagy; *χunio* veder; *bakta-* beleférni; *veχe* kő, *tetun* edény; *sinda-* helyezni, állítani. — (7) *te-* ülni, *tebu-* ültetni, vhova tenni; *ǯalumbu-* megtölteni; *utχaj* tehát, mindjárt. — (8) *vajda-* merni, meríteni (kanállal); *bojgoǯi* házigazda v. asszony, *bojgoǯila-* gazdáúl lenni, gazdáúl fogadni (vendéget); *ali-* venni, elfogadni: *alibu-* vétetni =

odaadni, átadni, átnyújtani; *daχa-* követni, ráhallgatni, szótfogadni, hozzáállani. — (9) *amtan* íz, *amtala-* megízlelni, kóstolni; *gazi-* hozni; *sarku* e h. *saraku (sara-aku; sa-* tudni); *sargan* feleség; *gaj-* venni, kapni. — (10) *iče* új; *χula-* hívni; *jaja* minden, mindenik; *darabu-* kínálni (italt); *antaχa* vendég; *baχabu-* fogódni (italtól = becsipni); *teni* mindjárt, akkor; *arsari* csekély, hitvány, rossz; *-niñge* = *-ñge* végképző (jóformán «-féle» értékkel: rosszféle); *asara-* megőrizni, eltenni. — (11) *ferguve-* csodálni, *ferguvečuke* csodálatos (fent 311. l.); *deribu-* kezdeni, *deribun* kezdet; *obu-* caus. *o-* igétől (7. §. 1.); *muten* tehetség (*mute-* posse); *iletule-* világítani, nyilvánítani; nyilvánulni; *gunin* gondolat; *χuñkere-* önteni, be- v. kiönteni (a gondolatot, szivet kiöntve = teljes érzéssel, odaadással).